

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző:

Cím: *A Vár és Ujlak régi német utcanevei*

Forrás: *Magyarország*

Bp.

(Hely)

1929. XII. 1.

(Idő)

(Köt. v. füz.) (Oldal)

Osztályozás

Tárgy

725.092.1

Hely

Idő

"1929"

Személy

A VÁR ÉS UJLAK RÉGI NÉMET UTCANEVEI

Az utcák manapság a városi magisztrátus bölcsességének köszönhetik nevüket, valamilyen azonban maga a nép volt az, amely városának, vagy falujának utcáit elkeresztelte. Az utcanev ilyenformán, ha talán nem is éppen jelentős, de érdekes történelmi emlék, amelyből sok mindenre lehet következtetni. Az egykori utcanevek gyakran utalnak egyes történelmi eseményekre, következtetéseket engednek a lakosság kulturájára, szokásaira, foglalkozására, néprajzi összetételére és a városok történetének más adataira is. Az utcanevadásban sokszor igen közvetlenül és határozottan nyilvánul meg a nép szelleme, találékonysága, fantáziája vagy kedélye. Mindez a legújabb idők felfedezése és ennek megfelelően az utcanevkutatás egészen újkeletű tudomány. Ennek az új kutatásnak azonban már vannak figyelemreméltó eredményei; elsősorban a német, azután a francia és más nemzetiségű kutatók is produkáltak már igen érdekes adatokat.

Nálunk az utcanevkutatás terén ugyszólván semmi sem történt még. Éppen ezért különös figyelmet érdemel az a munka, amely a német philológiai dolgozatok sorozatában most jelent meg Buda német utcaneveiről. A könyv szerzője Vass Klára, nagy felkészültséggel és alapossággal látott hozzá feladatának megoldásához és könyve kétségkívül érdekes fényt vet a régi Buda két és félszázéves történetére.

Legfőbb forrásmunkája az ugynevezett Zeiger. A törökök kiűzése után a budai városi tanács összeírását készítette az egyes városrészek háztelkeiről és azok tulajdonosairól, az összeíró a házszám mellett megnevezte az utcákat is. A Vár összeírása 1696-ban készült, címe: *Zaiger über die Vöstung und*

AZ EGYKORI

A Vár Buda belvárosa volt. Itt összpontosult a hivatalos és szellemi élet, itt lakott a gazdag polgárság, a lakosság itt érezte leginkább a városi környezetet. Ennek nyomai az utcaneveken is meglátszanak.

A mai Disz-tér és a Tárnok-utca a *Hauptplatz* nevet viselte. 1728-ban ez a név *parade* oder *Haupt platz* változatban jelenik meg, 1797-től kezdve már *Parade Platz* néven említik. Ez a név maradt meg magyar fordításban is. A *Parade Platz* név föltünése után a *Zaiger* korabeli *Haupt platz* egységes elnevezése megszakadt. A *Parade Platz* csak a mai értelemben vett tér, a széles utcarész a *Hauptgasse*, majd *Dreitfaltigkeitsgasse* nevet kapta.

A mai Kaszinó-utca egykori neve *Rauchfangkherer gässl* volt. Nevét az utcában lakó kéményseprőtől vette, amint a *Zaiger* elmondja No 12.: *Ain eckhaus auf dem Hauptplatz an dem Rauchfangkherer gässl. Peter Paul Franzin burgl. Rauchfangkherer. 1700-*

ban az utca mint *Pastein gassen* fordul elő. 1850-ben a névváltozat *Bastion gasse*.

Az Uri-utca régebben is mindig *Herren gasse* volt. Itt laktak a Vár előkelőségei. A Szentháromság-utcában a Bátyasétány és az Uri-utca közötti része volt a *Schwaben gässl*, amelyet valószínűleg a benne lakó svábokról neveztek el. A mai Nőegylet-utca *Heüssler gässl* volt. Nevét az ott lakó Heisler generálisról kapta, aki résztvett Buda visszavívásában. A *Zaiger* ezt így mondja el: No. 33. *Ain eckhaus in der Herrengassen. Hr. General Heüssler Graff v. Haidershaim.*

Buda visszavívásánál a császári sereg a mai Kapisztrán-tér környékén nyomult be a várba. A tér neve volt: *Auf der Kayl. Preche*. A későbbi években, mikor a harcok emléke már elhalványult, a környék közös elnevezése megszakadt. Egyik része beleolvadt a *Herrengasse*-ba, a másik része a szomszédos *Franciscaner Plätzle*-be. Később a *Ferdinánd kaszárnya* építése után egy ideig *Ferdinandsplatz* volt a tér neve, huzamosan azonban a mai magyar névben is az egyházi vonatkozást tartotta meg az utcanev.

A RÉGI ZÁRDA EMLÉKE

A mai Dárda-utca *Kloster gässl* volt. Ebben a névben a lakosság csak emlékezett a *Clarissa apácákra*, mert az apácarend 1696-ban már nem volt a Várban. A *Zaiger* a *Kloster gässl* közelében a *Herren gasse 72.* számú

Wasser Statt. Hat esztendővel később készült az ujlaki összeírás, a Zaiger über dass Neustüfft 1702.

A töröktől való visszafoglalás utáni időkben Budán sokáig nem tudott megindulni a regenerálódás, vagy éppen a fejlődés folyamata. A romhalmaz, azután a pusztító pestis nyomott hangulatot teremtett, a lakosság alig-alig fogott hozzá a város helyreállításához. Az 1694. év végén *Palm János Dávid* udvari kamarai tanácsos Budán jártában alig talált még felépített házat. Az 1696. évi *Zaiger is a házak tulnyomó nagyrészt félíg-meddig romhalmaznak írja le*. A város lakossága mindenfelől bevándorolt telepések közül került ki, akik még nem érezték hazájuknak Budát, akik között nem volt egységes szellemi élet és nem volt meg az együvé tartozás érzése. A *Zaiger* adatai igen sok tekintetben illusztrálják ezt az állapotot, az utcanevek változása a későbbi évtizedekben azután érdekesen mutatja a megindult fejlődést, a városi élet kialakulását. A *Haus-Gewöhr* Protokollok mutatják az utcanevek változásait a későbbi évtizedekben és századokban. A *Zaiger* utcanevei sok esetben átvezetnek a XVIII. századba, amely időponttól kezdve a városi élet meghittsége elvész a fejlődésben. 1872-ben Buda és Pest közigazgatási egyesítése idején a német neveket lefordították a hivatalos magyar nyelvre; ezzel lezárult a budai német utcanevek korszaka, a régi elnevezések egy része azonban tovább él még most is, magyar fordításban. Vass Klára könyvének adatai megmutatják, hogy a jelenlegi utcanevek közül melyeknek van történelmi kapcsolatuk, és eredetük milyen régi időkbe vezethetők vissza.

házára megjegyzi: *Soll vor alters ein Frauen-Kloster gewesen sein.*

A mai Szentháromság-utcának a Szentháromság-tértől az Uri-utcáig terjedő részének neve volt: *Bey denen Fleischbänkchen.* Itt voltak a mészárszékek. 1720 után ezt a nevet felváltotta a *Rathausgasse* elnevezés.

A mai Balta-köz *Kurze gässl* volt, a mai Anna-utca *Dama gässl*, amely elnevezéssel alighanem hüvelykujjhoz akarták hasonlítani a lakosok a rövid és aránytalanul széles utcát.

A mai Szentháromság-térnek a városháza előtti része volt a *Beim Rathaus.* A mai Országház-utca a *Böckhen gassen.* Mikor 1874-ben felépítették az országházat, az utca neve *Landhausgasse* lett. Ennek az elnevezésnek lefordításával a mai magyar név napjainkig is elhozza a budai országház emlékét.

VÉR-UTCA

A Nándor-utca egykori neve: *blueth gässl.* Ebben a névben Buda visszafoglalásának küzdelmére emlékezett a nép, itt tombolt a legvéresebben a harc. A Ferdinánd-kaszárnya felépülése után az utca a *Ferdinands gasse* nevet kapta.

A Kard-utcát egykor *Bueben gässl* néven ismerték. Nevét az utca talán onnan kapta, hogy itt gyülekeztek esténként a legények és kamaszfiuk. Az egykori *Schuller gässl* már régen beépítették. A Szentháromság-tér egykori neve: *bey der Saulen.* Még 1730-ban is meg volt a népies formájú elnevezés: *an dem Platz gegen die heil dreyfaltigkeit Saulen.* 1763-ban *Jesuiten plaz* néven említik a teret, 1805-ben *Rauthausplatz* vagy *Hauptplatz.* 1809-ben *Marktplatz* az elnevezés, 1870 körül *Stadthausplatz.* Ezek az elnevezések párhuzamosan éltek a XIX. században csak a század végén lett általánossá a Szentháromság-tér elnevezés.

A mai Iskola-tér egykori neve: *bey dem grünen baumb.* Ezen a téren valószínűleg valami fa állhatott, amely különösebben fölkelte a nép érdeklődését. Először 1809-ben említik a teret *Schulplatz* néven.

A mai Fortuna-utcát a Zaiger *Wiener gassen* néven említi. Ez az utca vezetett a Bécsi kapuhoz. A XVIII. század második felében kapta az utca mai nevét a Fortuna

vendégoadóról.

A bécsi kapu előtti térség a *Wiener Plätze* volt. Ez a név napjainkba is elhozza a város rég lebontott kapujának emlékét.

A BUDAVÁRI ZSIDÓK UTCÁJA

A mai Werbőczy-utca a *Zaigerben Juden gässl* néven szerepelt. A Zaiger leírása szerint: *Hier fangt an das Juden gässl, hat ihren lauff bis an das Plätze bey dem grünen baumb.* Buda visszafoglalása után zsidók már nem laktak a Várban, de a nép emlékezetében olyan élénken éltek az egykori zsidók, hogy az utca régi nevét megtartotta. 1737-ben még látható volt az utcában zsidó szokás szerint épített ház is. 1749-től kezdve *Josephi gassen* néven említik az utcát, 1805-ben *Consilium* vagy *Kammer gassenak* hívják. 1822-ben és 1836-ban feltűnik a *Totten Gasse* név. Erre vezetett az ut a temetőhöz. A régi *Wiener gassen* átkeresztelése után az egész XIX. században ez az utca kapta meg a Bécsi-ut nevet.

A Színház-utca a *Zaigerben Carmeliter gassen* néven szerepel. Ebben az utcában volt a karmeliták temploma és kolostora. Az utca csak 1787-ben kapta a *Theater gasse* elnevezést, amikor a templomot átépítették színházzá.

SZENT GYÖRGY TEMPLOMA ÉS TERE

Bey denen Casarmen volt a Szent György-tér neve. Az utca nevét a környéken épült két nagy kaszárnyáról kapta. A *bey denen Casarmen* elnevezés csak a *Zaigerben* maradt fenn, később a teret *Georgi Platznak* hívták. A téren valamikor Szent György tiszteletére épített templom állott, amely a török harcokban romba dőlt. A lakosság a tér nevében ennek a régi templomnak emlékét őrizte meg. A szabadságharc után Hentzi tábornok szobrát helyezték el itt, ekkor átmenetileg *Hentzi Platznak* is hívták.

A mai Lovarda-utca a *Zaigerben Bateria gässl* néven szerepel. Nevét az utca mellett felállított ágyutelepről kapta. Közvetlen környékét is *bey denen Bateriaen* elnevezéssel emlegették.

A Szent György-utca egy része volt a *Platz bey dem Stuhlweissenburger Thor.* Közvetlenül a fehérvári kapu környékét nevezhették

így. Ezt a nevet a Zaiger még nem említi, a név csak később tűnik fel.

A *Haupt strasse* elnevezés kiterjedt a mai Palota-térre, Szent György-térre, Szent György-utcára, Disz-térre, Tárnok-utcára, Szentháromság-térre, Pázmány-utcára, Iskola-térre és Fortuna- vagy Werbőczy-utcákra. Ez az elnevezés csak összefoglalta a városon keresztül vezető főutvonalakat, amelyeknek egyébként külön nevük volt. A *Haub strasse* elnevezés 1837 után tűnt el véglegesen.

A koronázó-templom mögött, a Halászbástya előtt elterülő térség volt a *Fisch Platz.* Először Schams ír róla 1822-ben: *am Fisch Platze hinter der Pfarrkirche.* Itt volt a halpiac, amint azt a későbbi adatok is igazolják. *A piacról a bástyát is Fischer Bastionnak nevezték, ez az elnevezés maradt meg napjainkig is.*

A mai Bástyasétány volt az *an der langen Wand.* Az Országház-utcában a Kapisztrán-tértől a Bástyáig terjedő részét *Frühlingsgassenak* hívták. A nevet azért kaphatta az utca, mert kivezet a várbástyára, amelyre kilépve, szinte meglepi a szemlélőt a közeli Rókus- és Rózsahegy üdén zöldelő hegyoldalainak frissesége. Ezen az utcán keresztül közelítette meg a Várat a tavasz.

A SZEGÉNYES UJLAK

Ujlak a török hódoltság után épült városrész. Falusias külsejű volt, lakosai szegények, legnagyobb részét egészen egyszerű emberek. Ezek a körülmények meglátszanak az utcaneveken is. Az ujlaki részek utcaneveiben sokkal kevesebb a fantázia, a kedély és a tradícióisztelet, mint a Várban, az ujlaki nevek a Vár utcaneveivel viszonyítva meglehetősen szürkek és semmitmondók.

Egész Budát átszelte a *landstrassen,* ez lehetett a közlekedés főutvonala. A *landstrassen* ma a Zsigmond-utcának körülbelül a Kavics-utcától a Zsigmond-térre vezető része. Az ut egyik részét *Croathengassenek* is hívták, ennek némi változata a *Raitzenstrasse,* ezen a részen a háztulajdonosok szinte kivétel nélkül szlávok voltak. A XIX. században már *Hauptstrasse, Hauptgasse* volt az általános elnevezés.

A *Bergstrassen*, a mai Kavics-utca, a Rózsa-hegyre vezet fel, a *Weingartstrassen*, a mai Ürömi-utca, a szőlőhegyekbe vezetett. Hívták ezt az utcát *Zellengassenak* is. Az utca felső végén épült új házcsoportok neve volt: *die neue Welt*.

A *Tieffen Weg*, a mai Lublói-utca valószínűleg vizmosásban épült. A mai Bécsi-ut volt a *Wienerstrasse*, neve magyar fordításban a mai napig is megmaradt. A *Freythoffgasse* a temető fala mellett haladt el, a *Weingartstrassen unter den mathias berg* az Ujlaki feletti szőlőhegyekbe vezetett. A *Marktplaz* ma részben Zsigmond-tér, részben már beépítették. Az *alt ofner gassen* a Lajos-utcának és a Zsigmond-utcának a Duna felől eső része volt, itt bonyolódott le Óbuda felé a forgalom. A mai ujlaki rakpart volt a *donau weeg*. A *donau gassen-t*, a *Breü gässlt*, a *gässel zu der donaut* már beépítették. A *Marckh Plaz*, a mai Kolosy-tér, volt Piac-tér, a XIX. században *Heu Plaz* volt a tér neve, itt tarthatták a szénavásárt. A mai Határ-utca volt a *Königsberg gasse*. Az utca végén lévő romokat a nép képzelete királyi palotának tette meg és innen kapta az utca elnevezését.

MAGYAR HÁZTULAJDONOSOK

BUDÁN

Vass Klára könyvének függelékében közreadja a Zaigerben felsorolt háztulajdonosok névsorát. Ez a névsor is mutatja, hogy a város lakosai között ezekben az időkben még alig volt magyar. A *Vöstung* háztulajdonosai között mindössze három magyar nevet találunk. A 235-ös és 236-os számokat a Zaiger így említi: *Hat vüll guets gemeür, gwölber und Keller, füst Paulus Esterhasi, Palatinus in Hungarn*. A 224-es számú háznál a következő adatok szerepelnek: *Hat noch guets gemeür gwölber und Keller, Joseph Laskoburgerl. Tischler*; pronunz Hl. Anrausch Augustinus Multhauff. A 214-es szám alatt a következő bejegyzést találjuk: *Hat wenig alts gemeür, Hr. Alexander Nedezky von Labathlon, vicegspan Zu Gränn*.

Az ujlaki háztulajdonosok között már valamivel több a magyar. A sok német és szláv név között szerepel Horvat Janosch, Utvarl Lucas, Ferenz Husar, Farkas Janosch, Kis Mathias, Paul Husar és Lodor Márton. Ez az érdekes összeállítás azt mutatja, hogy Budán a törökök kivonulása után nyomban megjelentek a magyarok is, ha nem is olyan tömegesen, mint a Habsburgok által ide telepített németek.